

С. В. Якімова

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
канд. юрид. наук, доц.,
доц. кафедри кримінального права і процесу

В. С. Боровікова

Львівський державний університет внутрішніх справ,
науковий співробітник відділу організації наукової роботи

ОСОБИСТІТЬ ЕКОНОМІЧНОГО ЗЛОЧИНЦЯ

© Якімова С. В., Боровікова В. С., 2016

Досліджено психологічну та соціальну підструктури особистості економічного злочинця. З'ясовано, що найтипівіші якості особистості економічного злочинця відображені на рівні психологічної підструктури. Зосереджено увагу на моральних деформаціях особистості економічного злочинця, які проявляються у кар'єризмі, авторитарному стилі управління, корисливому споживацькому ставленні до займаної посади. На відміну від інших категорій, економічні злочинці вирізняються найвищим рівнем інтелектуального контролю поведінки, більшою адаптацією до зміни ситуацій, стриманістю, добрим орієнтуванням у соціальних нормах і вимогах, а також відсутністю моральних заборон для порушення правил, які регулюють економічну діяльність.

На рівні соціальної підструктури, як правило, відображені деякі відмінності щодо різних категорій злочинців, які реалізують свою економічну активність у конкретних напрямках господарювання.

Узагальнено висновок, що знання характерних особливостей особистості економічного злочинця можуть мати широку сферу практичного застосування й, зокрема, для планування дієвіших засобів протидії злочинам у сфері господарської діяльності.

Ключові слова: корисливий мотив, економічна діяльність, особистість злочинця, освітній рівень, інтелектуальна складова, соціальний статус.

С. В. Якімова, В. С. Боровікова

ЛИЧНОСТЬ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРЕСТУПНИКА

Исследованы психологическая и социальная подструктуры личности экономического преступника. Установлено, что наиболее типичные свойства личности экономического преступника отражены на уровне психологической подструктуры. Акцентируется на моральных деформациях личности экономического преступника, которые проявляются в карьеризме, авторитарном стиле управления, корыстном потребительском отношении к занимаемой должности. В отличие от других категорий, экономические преступники отличаются высоким уровнем интеллектуального контроля поведения, большей адаптацией к изменению ситуаций, сдержанностью, хорошо ориентированы в социальных нормах и требованиях, а также не ощущают моральных запретов, нарушая правила, регулирующие их экономическую деятельность.

На уровне социальной подструктуры, как правило, отражены некоторые различия отдельных категорий преступников, которые реализуют свою экономическую активность в конкретных направлениях хозяйствования.

Обобщено, что знания характерных особенностей личности экономического преступника могут иметь широкую сферу практического применения и, в частности, для планирования наиболее эффективных средств противодействия преступлениям в сфере хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: корыстный мотив, экономическая деятельность, личность преступника, образовательный уровень, интеллектуальная составляющая, социальный статус.

S. V. Yakymova, V. S. Borovikova

PERSONALITY ECONOMIC CRIMINAL

In the article the psychological and social economic substructure individual offender. It was found that the most common personality traits of economic criminal shown at the psychological substructure. Attention is focused on moral deformity individual criminal economic, manifested in careerism, authoritarian management style, and selfish consumer's attitude to his post. Unlike the other categories, economic criminals include the highest level of intelligent control behavior, greater adaptation to changing situations restraint, good orientation in social norms and guidelines, and the lack of moral prohibitions in violation of the rules that govern economic activity.

At the level of social substructure is usually reflected some differences in the various categories of criminals realize their economic activity in specific areas of management.

Overview concluded that knowledge of the economic characteristics of the individual offender may have broad scope and practical application, particularly for planning more effective means of combating crimes in the sphere of economic activity.

Key words: selfish motive, economic activity, the identity of the offender, educational level, intelligent component, social status.

Постановка проблеми. Організація ефективної системи протидії злочинам у сфері економіки – одна з найактуальніших соціальних проблем сучасності. Її вирішення для багатьох держав світу є надважливою і складною справою, що потребує попереднього ретельного наукового аналізу, зокрема кримінологічного. Важливим аспектом кримінологічного аналізу економічної злочинності є кримінологічна характеристика особистості економічного злочинця. Кримінологічний підхід до вивчення особи економічного злочинця є комплексним, оскільки, зокрема, охоплює соціологічні, кримінально-правові, психологічні, педагогічні аспекти наукового аналізу. У сучасній юридичній науці акцентують на тому, що особистість злочинця – це передусім результат дефекту її соціалізації. У такий спосіб визначається пріоритет саме соціальної складової, яка набувається в процесі спільної діяльності та спілкування в соціокультурному середовищі та, зокрема у зв'язку з реалізацією особою її економічної активності. Отже, результати кримінологічного вивчення особистості економічного злочинця є важливим засобом запобігання протиправній економічній діяльності.

Метою дослідження полягає у визначенні найхарактерніших якостей і властивостей особистості сучасного економічного злочинця в Україні.

Стан дослідження. Досліджують окремі аспекти економічної злочинності у своїх працях, зокрема, такі учені А. М. Бойко, А. Ф. Волобуєв, В. О. Глушков, О. М. Городиський, В. Є. Емінов,

О. М. Джужа, А. І. Долгова, О. Г. Кальман, В. В. Коваленко, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, О. Г. Кулик, В. В. Лисенко, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, Н. О. Лопашенко, В. О. Мандибура, В. С. Мацишин, М. І. Мельник, С. В. Мочерний, О. І. Перепелиця, В. М. Попович, А. В. Савченко, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, А. М. Яковлев, П. С. Яні та інші.

Виклад основних положень. Особи, які вчиняють економічні злочини, як особливий тип злочинця, вирізняються з-поміж інших такими характерологічними ознаками: вищий освітній та інтелектуальний рівень, краще матеріальне становище, комунікабельність, хороші організаційні здібності, стриманість у взаєминах з оточенням, емоційна стійкість [1, с. 47–49]. У зарубіжній кримінології їх, зазвичай, називають злочинцями “у білих комірцях”. За даними американської корпорації з досліджень у галузі бізнесу, зокрема, у США так звані “білокомірцеві злочинці” завдають суспільству збитків у 17 разів більше, аніж крадії та грабіжники, разом узяті [2, с. 33].

Статусно-рольовий комплекс економічних злочинців відзначається домінуванням службових, професійних статусів та ролей над гендерними. Їх характеризує так звана «роздвоєна аномічна свідомість» (поєднання релігійних уявлень і забобонів, матеріалістичних та ідеалістичних настанов, традиційної моралі та кримінальних “понять”), а також відсутність генералізуючої лінії, якій би підпорядковувалися всі інші компоненти особистості [3, с. 94]. Особистості економічного злочинця притаманні: гіпертрофована цільова життєва настанова на збагачення та користування владою за будь-яку ціну, незважаючи на засоби; налаштованість на значний ризик (йти “ва-банк”); гармонізація законних і незаконних шляхів ведення господарства; поєднання егоцентризму з екстравагантністю; гіпертрофовані енергійність, цинізм у ставленні до інших людей, схильність до блефу; атрибути зовнішньої респектабельності та добропорядності; підкресленість високого статусу, що має покращувати загальний імідж [4, с. 341–342]. Їхні моральні деформації, зазвичай, проявляються у кар’єризмі, прислужницькому й авторитарному стилі управління, корисливому споживацькому ставленні до займаної посади, соціального статусу, в прагненні з усього одержувати максимальну матеріальну вигоду. Під маскою ділків, державних діячів, політичних функціонерів виявляються мерзенніші психологічні риси, ніж за скромною “зовнішністю” дрібного злодія чи безхатченка [5, с. 111–112].

На відміну від інших категорій, економічні злочинці вирізняються найвищим рівнем інтелектуального контролю поведінки, більшою адаптацією до зміни ситуацій, стриманістю, добрим орієнтуванням у соціальних нормах і вимогах, а також відсутністю моральних заборон щодо порушення правил, які регулюють економічну діяльність [6, с. 289]. Вони часто знаходять виправдання своїй протизаконній економічній поведінці в демагогічному теоретизуванні, виступаючи проти політики чинного уряду, вважаючи податки невинно високими, вбачаючи у державному апараті першого ворога власного бізнесу [7, с. 36]. Злочинці, які обіймали високі посади, не визнавали своєї вини, а в окремих випадках, якщо й вважали себе винними, то лише у недбалості, що швидше було виявом психологічного самозахисту [1, с. 14–15].

За даними четвертого всесвітнього огляду економічних злочинів, наймасштабніші економічні злочини вчиняють треті особи (замовники, ділові партнери) – майже 80 %, з яких 20 % перебували за кордоном. Проте все частіше головним учасником злочинних махінацій стають працівники компаній, проти яких вчинено злочини (до 38 %). За даними опитування в країнах Центральної та Східної Європи, а також у Росії 40 % співробітників, які вчинили злочин, займали керівні посади у компанії, де працювали. Зокрема, вище керівництво компанії причетне до 50 % випадків шахрайств з фінансовими ресурсами. Це пояснюється тим, що, по-перше, керівники вищої ланки високоосвічені, а тому здатні розробити складніші схеми шахрайства з фінансовими ресурсами; по-друге, недостатністю корпоративного управління, коли виникають ситуації, за яких власники бізнесу чи акціонери мають можливість лише частково контролювати вище керівництво [8]. Особи, які вчиняють економічні злочини, зокрема всупереч інтересам компаній, у яких працюють, зазвичай чоловічої статі, віком 31–40 років. Вчинення шахрайських дій працівники компаній пояснювали

бажанням одержання особистої матеріальної вигоди (73 %); нездатністю протистояти спокусі збагачення (38 %); нерозумінням неправомірності характеру своїх дій (33 %) [8].

Попри наявність типових ознак особистості економічного злочинця, їхні соціально-демографічні, морально-психологічні, кримінально-правові та інші якості та властивості корелюють з видом вчиненого економічного злочину [9, с. 87]. На наше переконання, особистість сучасного економічного злочинця в Україні найкolorитніше представлена особами, які вчинили злочини у сфері господарської діяльності. За віком це, зазвичай, особи понад 29 років (80 %), які «дослужилися» до відповідної посади та мають певний стаж роботи (понад 5 років – майже 40 % осіб). 62,8 % мають повну вищу та базову освіту.

Особливості особистості економічного злочинця диференціюються залежно від виду вчиненого злочину. Так, наприклад, шахрайства у сфері банківського кредитування переважно вчинюють чоловіки (70 %). Найбільша кримінальна активність припадає на вікову групу від 30 до 40 років (60 %), тобто на працездатну, економічно активну, зрілу частину населення. Переважна більшість осіб, які вчинили шахрайства у сфері кредитування, мали спеціальну освіту (економічну – 61 %; технічну – 36 %; юридичну – 3 %). 81 % осіб мали вищу освіту; 18 % – середню спеціальну освіту та лише 1 % – середню. Більшість осіб займали високе службове становище і мали високі доходи. У 81 % випадків шахрайства з фінансовими ресурсами вчинялися за участю керівників (директори, головні бухгалтери, засновники та власники підприємств). Близько 69 % осіб, які вчинили шахрайства з фінансовими ресурсами, працювали понад 1 рік; 18 % – від 6 до 12 місяців; 10 % – від 1 до 3 місяців; 3 % – до 1 місяця. В окремих етапах злочинної діяльності брали участь підставні особи з-поміж осіб, які не мали постійної роботи та певного місця проживання, вели аморальний спосіб життя або були психічно хворі тощо. Питома вага серед них раніше засуджених за шахрайства з фінансовими ресурсами доволі низька (5 %).

В структурі осіб, які вчинили злочини у банківській сфері, найбільша питома вага саме посадових осіб банків, зокрема: керівники банківських установ та їхні заступники (44 %); інші посадові особи, які відповідали за проведення банківських операцій, становили 39 %. Особи з-поміж керівників банківських установ, нерідко в імперативному порядку, вирішують питання розподілу банківських кредитних ресурсів, мають широкі ділові та особисті стосунки з клієнтурою та банківським персоналом, володіють важливою банківською інформацією, зокрема тією, що становить банківську таємницю. Близько 17 % осіб, які брали участь у вчиненні злочинів, – це технічні працівники (економісти, операціоністи, оператори ЕОМ) [10, с. 94–96].

Найчастіше вступають у змову зі злочинцями керівники банку (72,4 % респондентів з-поміж оперативних працівників та 84 % – банківських службовців); керівники та посадові особи кредитних підрозділів (відповідно – 59,7 % та 56 %); економісти, які працюють з кредитними справами (відповідно – 18,3 % та 2 %); колишні банківські працівники (відповідно – 13,7 % та 10 %). Окрім цього, технічні працівники, які перебувають у трудових відносинах з банківською установою, можуть неправомірно використовувати комп'ютерні мережі, фальсифікувати програми, змінюючи вихідні дані. Більшість представників служб банківської безпеки вважають, що основну небезпеку вчинення комп'ютерних злочинів спричиняють саме внутрішні користувачі (тобто «свої»). Вони скоюють 94 % злочинів, тоді як зовнішні користувачі – лише 6 %. З-поміж всіх зовнішніх користувачів 70 % – це клієнти-користувачі комп'ютерної системи; 24 % – обслуговуючий персонал [11, с. 374-375].

Характеризуючи осіб, які вчинили так звані «податкові злочини», варто звернути увагу на спорідненість їх кримінологічного портрета зі злочинцями у кредитно-фінансовій сфері. Так, найактивнішими неплатниками податків слід визнати осіб віком 30–39 років (28,8 %), 25–29 років (27,0 %) і 40–49 років (26,2 %). «Податковий», як і «кредитно-фінансовий» злочинець, характеризується високим освітнім цензом (48,3 % – 81,6 % винних мали вищу освіту); переважно займали

керівні посади (59,6 % винних в ухиленні від сплати податків були керівниками підприємств, установ, організацій; 12,3 % – головними (старшими) бухгалтерами; 27,3 % – підприємцями без утворення юридичної особи тощо) [12, с. 10–11].

Натомість особи, які вчинили злочини в бюджетній сфері й, зокрема, проти порядку виконання бюджету, переважно передпенсійного віку (50–59 років) – 45 % від загальної кількості виявлених злочинців (для порівняння: особи у віці 40–49 років – 33 %; понад 60 років – 13 %). Достатньо зрілий вік осіб, які вчиняють злочини проти порядку виконання бюджету, пояснюється тим, що повноваження щодо використання бюджетних коштів, зазвичай, надають особам зі значним професійним і життєвим досвідом. Серед злочинців цієї категорії близько 1/3 становлять жінки, що дещо менше порівняно із середньою кількістю жінок, які вчинили злочини у сфері господарської діяльності (близько 41 %). 89 % осіб, що вчинили злочини проти порядку виконання бюджету, мали повну або базову вищу освіту, що зумовлено необхідністю володіння спеціальними знаннями для виконання покладених обов'язків. 27 % становлять наймані працівники, насамперед, службові особи юридичних осіб підприємств, установ, організацій-одержувачів бюджетних коштів. Майже всі засуджені на час вчинення злочину перебували у шлюбі та не мали судимості. За морально-психологічними якостями вирізнялися високим рівнем правової обізнаності в питаннях, що пов'язані з виконанням бюджету; стійким характером криміногенної спрямованості особистості; нехтуванням правовими приписами та неповагою до закону. За соціально-психологічними якостями вирізнялися завищеними матеріальними потребами, моральною деформацією особистості, зневажливим ставленням до нормативно-правового регулювання порядку виконання бюджету. Кожна п'ята особа вчинила злочин у складі групи осіб [13].

Дослідження структури учасників організованої злочинної діяльності у сфері зовнішньоекономічної діяльності вказують на те, що ними є громадяни України (79,6 %). Разом з тим, у зв'язку з особливостями зовнішньоекономічної діяльності, що передбачає співпрацю із зарубіжними контрагентами, нерідко у злочинних схемах беруть участь іноземні громадяни (20,4 %), здебільшого громадяни США. 83,6 % осіб – чоловічої статі. За віковим цензом учасники організованої злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері порівняно старші за інших економічних злочинців (основна група понад 40 років). Такі вікові відмінності пояснюються тим, що у цій сфері у вчиненні злочинів задіяні особи зі значним управлінським досвідом, який почав формуватися ще на початку 90-х років минулого століття за суцільної лібералізації зовнішньоекономічної діяльності [14, с. 11].

Особи, які вчинили злочини у сфері приватизації, як правило, чоловічої статі (70,7 %); віком від 30 до 50 років (55,9 %); з вищою освітою (56,2 %); більшість з них є службовцями (47,5 %). Характерною особливістю є наявність спеціальної освіти (економічної, юридичної чи іншої), що пов'язано зі специфікою підготовки та вчинення зазначених злочинів [15, с. 85–92].

Особи, які вчинили злочини в аграрному секторі економіки, за віком розподіляються так: від 36 до 50 років (43,0 %); від 25 до 35 років (36,6 %); 51 рік та старше (20,4 %). Більшість мали вищу освіту – 48,6 %. Співвідношення осіб чоловічої статі до осіб жіночої статі фактично однакове (49,1 % до 50,9 %). Більшість економічних злочинів у цій сфері вчиняють керівники сільськогосподарських підприємств – 27,7 %; керівники підрозділів сільськогосподарських підприємств – 23,6 %. Матеріально відповідальні особи – 19,8 % злочинів; фінансово-бухгалтерські працівники – 17,3 %. 4,8 % злочинів вчиняли державні службовці – 4,8 % та 6,8 % – працівники-селяни. За стажем роботи: 45,0 % – це особи, які працювали від трьох до п'яти років; 43,1 % – понад п'ять років; 11,9 % – до трьох років. Привертає увагу те, що у 78,6 % випадках особи мали абсолютно позитивну характеристику [16, с. 43–44].

Конкретизуючи характеристику осіб, які вчинили злочини в паливно-енергетичному комплексі, можна зазначити, що, зокрема, в нафтогазовому секторі переважають особи чоловічої статі віком від 30 до 50 років – 75,0 %, які мають загальну середню або професійно-технічну освіту –

83,3 %, працездатні, які не працюють і не навчаються – 58,3 %, раніше судимі – 25,0 %. Майже третина виявлених осіб, які вчинили злочини економічної спрямованості в нафтогазовому комплексі, діяли у складі групи [17, с. 9–10]. Особи, які вчинили економічні злочини у вугільній промисловості, переважно віком від 40 до 50 років; за соціальним станом – керівники підрозділів і керівники підприємств (60 %); 48,4 % – з вищою освітою та 42,5 % – спеціальною освітою; рівень рецидиву в засуджених осіб у вугільній галузі дещо нижчий (5 %), ніж у інших сферах економіки (7–9 %). О. О. Титаренко встановив залежність активності злочинної діяльності від стажу роботи у вугільній промисловості. Так, найактивнішу криміногенну групу серед чоловіків становили особи, які перебували на посадах від 2 до 5 років (48,5 %). Відповідно серед жінок – це особи, які перебували на посадах від 5 до 10 років. Окрім цього, автор зазначає, що найвищий рівень активності вчинення групових злочинів спостерігається серед керівників підрозділів та фінансово-бухгалтерських працівників підприємств вугільної промисловості [18, с. 140-141].

Дані кримінологічної характеристики щодо економічної злочинності мають широку сферу практичного застосування й, зокрема, для розроблення дієвіших засобів для запобігання їй.

Висновки. Проведений науковий аналіз дає змогу підсумувати, що особистість економічного злочинця, як окремий тип злочинця, вирізняється порівняно високим освітнім та інтелектуальним рівнем, порівняно високим рівнем матеріального становища, наявністю хороших комунікативних та організаційних здібностей, стриманістю у взаєминах з оточенням, емоційною стійкістю у поєднанні з невпинним бажанням до збагачення, корисливим ставленням до займаної посади, можливостей, пов'язаних з професійною діяльністю. Особливістю економічного злочинця також є маскування злочинної діяльності поєднанням законних й протиправних шляхів задоволення корисливого інтересу у сфері бізнесу. Найтипівіші риси економічного злочинця проявляються на рівні психологічної підструктури особистості. На рівні соціальної підструктури, як правило, відображені деякі відмінності щодо різних категорій злочинців, які реалізують свою економічну активність у конкретних напрямках господарювання.

Знання характерних особливостей особистості економічного злочинця можуть мати широку сферу практичного застосування й, зокрема, для планування дієвіших засобів протидії злочинам у сфері господарської діяльності.

1. Антонян Ю. М. *Личность корыстного преступника* / Антонян Ю. М., Голубев В. П., Кудряков Ю. Н. – Томск.: Изд-во Томского ун-та, 1989. – 160 с. 2. Анікіна Т. М. *Стан злочинності та її профілактика в деяких країнах в сучасних умовах* / Т. М. Анікіна // *Матеріали 3-ї студентської конференції з кримінології: Проблеми попередження злочинності в сучасних умовах, 25 листопада 2003 р.* – Харків: ХЮА, 2003. – С. 32–37. 3. Коваленко В. В. *Профілактика економічної злочинності в Україні: Концептуальні засади, організаційно-правові основи, проблеми управління: [монографія]* / В. В. Коваленко. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 420 с. 4. Иншаков С. М. *Зарубежная криминология: учеб. пособ. для вузов. – 2-е изд.* / С. М. Иншаков. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. – 383 с. 5. Лихолоб В. Г. *Правопорушення: моральна і правова оцінка: навч. посіб.* / В. Г. Лихолоб. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1994. – 172 с. 6. Кайзер Г. *Криминология. Введение в основы; [пер. с нем.]* / Г. Кайзер. – М.: Юрид. лит., 1979. – 319 с. 7. Андерс И. *Наказание и предупреждение преступлений; [пер. с нем.]* / И. Андерс. – М.: Прогресс, 1979. – 264 с. 8. *Экономические преступления: люди, культура и механизмы контроля. Четвертый всемирный обзор экономических преступлений: Форензик – финансовые расследования Россия.* – [Электронный ресурс]. – Режим доступу. – http://www.pwc.ru/ru_RU/ru/forensic-services/assets/gesc_russian_supplement_rus.pdf. 9. Кальман О. Г. *Стан та головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні і прикладні проблеми: монографія* / О. Г. Кальман. – Х.:

Гімназія, 2003. – 352 с. 10. Організована злочинність в Україні та країнах Європи: посібник / Джужа О. М., Василевич В. В., Копан О. В., Кулик О. Г. та ін. ; за заг. ред. професора О. М. Джужі. – К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. – 324 с. 11. Криміналістика: підручник для слухачів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України / П. Д. Біленчук, О. П. Дубовий, М. В. Салтєвський, П. Ю. Тимошенко – К.: АТКА., 1998. – 416 с. 12. Пивоваров В. В. Податкова і кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика та попередження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Пивоваров; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2003. – 20 с. 13. Гладун О. З. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини проти порядку використання бюджету [Електрон. ресурс] / О. З. Гладун // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – 4(13). – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/e-journals/Chaaui/2001-4/11gozrvb.pdf>. 14. Мельничук Т. В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері: кримінологічне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Т. В. Мельничук; Одеська національна юридична академія. – О., 2009. – 20 с. 15. Глоба К. П. Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє злочини у сфері приватизації майна / К. П. Глоба // Вісник господарського судочинства. – 2007. – № 6. – С. 85–92. 16. Сюравич В. Г. Щодо характеристики осіб, які вчиняють корисливі злочини в аграрному секторі економіки України / В. Г. Сюравич // Наукове забезпечення правоохоронної діяльності: історія, сучасність та міжнародний досвід: Тези загальноуніверситетської підсумкової наук.-теорет. конф., присвяченої Дню науки (м. Київ, 19–20 травня 2006 р.). – К.: Наук. вісн. Київ. нац. ун-ту внутр. справ, 2006. – С. 43–44. 17. Левченко Ю.О. Запобігання злочинам, що вчиняються у нафтогазовому комплексі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ю. О. Левченко; Київський національний університет внутрішніх справ. – К., 2008. – 20 с. 18. Титаренко О. О. Кримінологічна характеристика та протидія економічним злочинам у вугільній промисловості: монографія / О. О. Титаренко. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – 196 с.